

taktika volt, vagy egy irodalom elméleti alapjának szánta Szenteleky? Vajon valóban csak a *couleur locale*, a *szellem* követelése volt, vagy (tudatosan vagy öntudatlanul) mást (is) akart velle Szenteleky Kornél is, az írók is, akik elfogadták és alkalmazták, sőt később is hirdették. Arról is kellene beszélgetnünk, nem volt-e — már Szenteleky Kornélnál, de később is, sőt főleg később, nehezebb időkből — a *couleur locale* metafora. Annak a metaforája, amit nem lehetett kimondani. Hisz irodalomról, költészetéről van (és volt) szó. S nem lehetetlen, hogy annak az irodalomnak, melyet Szenteleky szervezett meg, vagy akart megszervezni, elméleti alapja egy máig megfejtetlen, feloldatlan trópus.

TOMÁN László

EGY HAGYOMÁNYMENTŐ VÁLLALKOZÁSRÓL

Tőke István: *Mosolygó Tisza mente*. Zentai, Zenta környéki élecek, népi anekdoták. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1983.

Az anekdota ki nem adott, rövid mulatságos történet; eredeti értelmében kiemelkedő (történeti) személyiség hétköznapjait, kalandjait, emberi gyengéit vagy szellemes mondásait bemutató kis elbeszélés. Tágabb értelemben az egykorú társadalomra jellemző tipikus alakot mutat be, tipikus eseteket mond el. Egyetlen epizódból áll, vagy kettőből, ilyenkor a második az elsőt teszi nyomatékosabbá. Karakterizáló készséget, tömör, ötletes fogalmazást, jó formaérzéklet igénylő műfaj. A népi anekdota felkutatása és feldolgozása eléggé elhanyagolt területe a magyar néprajznak, pedig a műfaj napjainkban is eleven, ezt bizonyítják Erdész Sándor, Vő Gabriella és mások közleményei. Ezért is kell örömmel köszöntenünk a közelmúltban elhunyt közismert pedagógus, Tőke István könyvét, a *Mosolygó Tisza mentét*, melyben a zentai és Zenta környéki népi anekdotákat teszi közzé és gyűjtő.

A kötet anyaga több évtizedes szorgalmas gyűjtőmunka eredménye, aminek szövegeit a gyakorló pedagógus jó érzékekkel vetette papírra adatközlőtől. Tőke István Topolya egyik szegénynegyedéből indult el; származása, a népnyelv magába szívott levegője, a népi környezetben több évtizeden át végzett munkája fontos tényezők annál a feladatnál, amit vállalt, hogy a közvetítő szerepében is hű maradhasson alanyai szemlélet- és gondolatmenetéhez, nyelvi eszközeihez. Ezzel magyarázható, hogy Tőke gyűjteményét nem a néprajzos szakember tárgyilagos modora határozza meg, hanem azé az emberé, aki nemcsak mint közvetítő adja tovább az adatokat; emlékezik is. Innen az együttérzés, szeretet, amivel körülveszi, beszélgeti, fellépteti alakjait. Tőke István majd négy évtizeden át, egész pedagógusi pályafutása alatt szoros kapcsolatban állt azokkal,

akiknek a szavait lejegyezte; emberi közelsége ezért kerül előtérbe akár a Gödrök népéről, akár a kisvárosi ikerkedőkről, inasokról, értelmiségiekről beszél.

Tőke tisztában van az anekdoták hitelességének kérdésével, ezért arra törekszik, hogy olyasmí kerüljön jegyzetfüzetébe, ami megtörtént, hogy egy földrajzilag körülhatárolható területről kerüljenek ki a históriák. Tudja, hogy az anekdota vándorteremék, ezért írja gyűjteményéről: „Nem merném azt mondani, hogy ez az összegyűjtött anyag mind hiteles, Tisza menti anekdota lenne, akad ezek között számos eredeti. A Tisza menti néphumort gyűjtöttem egybe...” Tehát nem a témában, a faluban van a rövid, csattanós históriák autenticitása, hanem alkalmazásukban, a helyzethez és személyhez való igazításukban. Eredetiségük a közlésformában, az anyagformálás módjában és a nyelv „tiszai beszéd” gazdagságában van, noha az anekdota hangsúlyozza, annak ellenére, hogy „a régi, a ma már csak főleg öregebbjei által beszélt nyelvi stílust kívántam visszaadni jellemzésül, persze csak mértékkel... a gyűjtemény nem nyelvészeti célokat szolgál.” Ettől eltekintve munkája nagy értékeket mentett meg mind néprajzi, mind nyelvészeti szempontból.

A gyűjtemény anekdotái, „derűs történetei” hitelesen adják vissza egy közösség, embercsoport életének derűs mozzanatait vagy visszasságait: a rászédést, a másik csúffá vagy bolonddá tételét, a zsugoriságot, a gazdaggot, a kiséber talpraesett helytállását vagy éppen együgyűségét. Alakjai között egyaránt megtalálható a kiskanász, béres, napszámos, nagygazda, juhász, kisinas, pap, kántor, tanár, kereskedő, ügyvéd, finánc, megesezt lány stb. A paraszttörténetekben a bénesek, részes aratók szolgáltattak maguknak igazságot: falhoz állítják vagy nevetségessé teszik az őket megrövidíteni akaró nagygazdákat. Leggyakrabban a funfang, a leleményesség a fegyverük úrral, gazdával, finánccal szemben. Őszinte humorral, olykor vaskossággal fűszerezett történetei hű tükrözöi a Tisza menti népi humornak, mint például az alábbiakban: két inas ebéd után a kulcslyuknál leskelődik a szobába, ahol a fiatal mester lepihent feleségével. „A kisebbik inas, akire a legtöbb dolog hárult a háznál, meg is kérdezte rangidős társát: — Te, Jóska, mit gondolsz, rossz lehet az, amit most a mester úr odabent csinál?

Mire a nagyobbik:

— Nem hiszem komám, mer' ha a' vóna, alkikó, alighanem azt is ve-lünk végeztetné.”

A fúrni-faragni szerető földműves egy faliórát vesz, amit feleségével szeretetből szerkentyűnek neveznek el. Órákig elhallgatják az óra ketyegését. Egy éjjel azonban, rossz alvó lévén, fölébredt az ember, s valahogy furcsán érezte magát. „Volt valami szokatlan körülötte, aminek nem tudta az okát. Fülelt, szuszogott csendben, s akkor jött rá, hogy nem megy az óra. Nem hallja a ketyegését. Fogta hát, és megrázta a felsége dunna-háját:

— Hé-kám!

— No, mi az? Mi az?! — riadt föl első álmából az asszony.

— Nem hallod? Áll a szerkentyű!

Félreérthette a néni az éjszakai bejelentést, mert készségeskedve megkérdezte:

— Akkó' hát... odaforduljak?!"

Hasonló tréfás történeteket kínál a *Mosolygó Tisza mente* című könyv, mely nemcsak néprajzunkat, de az olvasókat is gazdagítja egy értékes gyűjteménnyel.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

AZ ÉLETRE OCSÚDÓ GYEREKKOR

Boško Ivkov: *Jeza*, Nolit, Beograd, 1982.

Egy bácskai nagyközség életébe enged betekintést Boško Ivkov kisregénye. A Zombor közelében fekvő Sztapár jelenik meg egy fájdalmasan szép lírával átítatott gyerekkor történetének keretében. Nem helyrajzi, mindenekelőtt lélektani megvilágításba helyezve a falu mélyréteget, mely az alig éreztetett új világban is megtartotta a szegénységnek patriarkális életformáját. Hiedelmekkel, babonákkal és egy szombatos szekta állandó jelenlétével, amely a Termelő hatalmát fölébe emeli minden földi nagyságnak. Mindez a visszaemlékezés kódéből jelenik meg a regény lapjain, a clairobscur sötétén villanó fényeivel, de egy nagyon is határozott, reális talajon. És annyira csupán, amennyit az első személyben írt gyerekkor megjelenítése megkíván. A serdülő fiú életérzése és a légszomjjal küzdő Ujo haldoklása az a párhuzam, amelynek vonzó és taszító drámaisága az említett lélektani mozzanatokat végig ébren tartja. Élet és halál váltakozó kettősségében.

Ami egy kis mozgalmasságot visz ebbe a költői állóképbe, az első szerelem alig észrevehető jelentkezése a háttérben és örömteli, diadalmas győzelme a regény végén. Pedig Kaja, a kislány kezdettől fogva ott van, csak a nyomasztó részvét, az Ujo iránti szenvedés miatt, csupán egy-egy pillanatra jelenik meg, olyankor azonban az ébredő szerelem napsugara mindent elönt.

Tulajdonképpen nem történik semmi Ujo szenvedésén és halálán kívül, a regényben mégis benne van egy falu élete. Elég, hogy a sötét moziban az önkéntes tűzoltó odaszorítsa sisakos fejét a fiúhoz, Ujo halálhírért közölve, vagy kijöjjön álmosan és dühösen szobájából a patikusnő, vagy undorával küzködve a borbélyt lássuk, aki a halott Ujót jött borotválni, s a valóság elemei máris étellel jánják át a fájdalmas tünődések úfrai futamait.

A könyv fülszövege egy gyerekkor rekviemjének mondja Ivkov regé-